

ÉVFORDULÓK

Jancsó Elemér emlékezete

Az erdélyi magyar irodalomtörténet-írás kezdeteit jelző *Bod Péter*: Magyar Athenásának (1766) megjelenése óta csaknem kettőszázötven év telt el. Ez idő alatt a magyar irodalom történetírás legjelentősebb eredményeit az 1872-ben Kolozsváron létesített Ferenc József Tudományegyetemen, majd a Ferdinánd király Egyetemen érte el. Ezekben a tudományos műhelyekben olyan iskolateremtő professzorok működtek, mint *Meltzl Hugó* (1846–1908) az ötnyelvű Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok szerkesztője, aki folyóiratával irodalmi ablakot nyitott a korabeli Európára, *Kristóf György* (1878–1965) a magyar irodalom és nyelvészet professzora és *György Lajos* (1890–1950) a két világháború közötti erdélyi magyar szellemi élet egyik kimagasló vezetője. E tudós tanárnemzedék munkásságának méltó folytatója volt *Jancsó Elemér* (1905–1971) a Bolyai Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti tanszékvezető professzora. Születésének százéves évfordulóján e neves tudósra és tanárra emlékezünk.

A marosújvári születésű Jancsó Elemér középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Református Kollégiumban, tragikus időszakban, 1922-ben végezte. Trianon, az erdélyi magyarságot idegen uralom alá, kisebbségi sorba kényszerítette és a továbbtanulni vágyó ifjakat is választás elé állította. Míután a Ferenc József Tudományegyetem kényszerűségeiből Szegedre költözött, a kolozsvári felekezetközi tanárképző intézetet pedig az új hatalom bezáratta, a legtöbb tanári pályára készülő erdélyi magyar ifjú a pesti vagy a szegedi egyetemre iratkozott be. Így lett Jancsó Elemér is négy esztendőn keresztül az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti tudományegyetem magyar-francia szakos diákja, majd két évig a párizsi Sorbonne hallgatója.

Romániában azonban a pesti egyetemen szerzett diplomáját nem ismerték el, ezért 1927-ben beiratkozott a kolozsvári román egyetemre és másodszor is irodalomtanári diplomát szerzett.

A kolozsvári egyetemen tanára, *Kristóf György* hatására Jancsó Elemér a pozitivistá irodalomtörténeti iskola híve lett. Kutatói pályája során az adatfeltárást és adatközlést elsősorú feladatának tartotta, mert a nélkül szerinte a szintézis a közírói fogalmazás is ingatag talajra épül. Gyakran hangsúlyozta, hogy az irodalomtörténetet csak a tudás felelősségével és alaposságával szabad művelni, amelynek forrása a levéltár és a könyvtár, az ilyen tárgyú munkáknak a valós tényanyagot kell tükrözniük. *Kristóf György* nagy hatással volt több olyan tanítványára is, akik később az erdélyi tudományos élet jeles személyiségei lettek, mint *Makkai László* történész, *Márton Gyula*, *Szabó T. Attila* nyelvészek, *Vita Zsigmond* irodalomtörténész, és mások.

Jancsó Elemér diplomája megszerzése után egykori iskolája, a Kolozsvári Református Kollégium tanára lett. A fiatal tanár már pályája kezdetén radikális irodalompolitikusként szólott hozzá az erdélyi magyar irodalom vitatott kérdéseéhez. Elítélte az akadémikus irodalmat, a formalizmust, a múltba menekülést, a huszár- és a dzsentriromantikát, helyette a reális hazaszeretetre figyelmeztetett.

A fiatal írók „Új arcvonal” (1931) című antológiájában írta: „Ne csináljatok Erdélyből szentséget, de szeressétek úgy, mint ahogy szeretnünk kell azt a földet, ahol az élet élni kényszerít”.¹ Ebben a szellemben írta alapvető tanulmányát „Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig” címmel, amelyet a Nyugat 1935. évi áprilisi száma közölt. Az erdélyi magyarság összejövételén a Vásárhelyi Találkozón (1937) is a reális Erdély-szemléletért, programért szállt síkra: „A kisebbségi magyar új nemzedék parlamentáris találkozójától – mondta – realista

¹ *Mikó Imre*: Jancsó Elemér időszerepéről. In: *Akik előttem jártak*. Bukarest, 1976. 198. old.

transilvániai program kialakítását várom, amelyik az irodalomban, tudományban, közéletben irányul szolgálhat”.²

Jancsó Elemér ezekben az években „Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésiügyének tükrében 1914–1934” (Budapest, 1935) című munkájában feldolgozta a nemzetiségi lét központi kérdésének tekintett iskolaügyet. Európai szemszögből vizsgálta Erdély iskolázását és számba vette az elemi-, közép és felsőoktatás Trianon utáni veszteségeit. Mellőzve az illúziókat, a valóság talaján állva, szembenézve a tényekkel, hitt a jövőben: az élet él, élni akar és élni fog, állapítja meg.

A két világháború között páratlan művelődéstörténeti – honismereti szempontból is – jelentős vállalkozást indított „Erdélyi Ritkaságok” címmel. Az 1939-ben indult sorozat szerkesztője előtt a „Régi magyar Könyvtár” és a „Magyar Irodalmi Ritkaságok” példája lebegett. Magánvállalkozóként, előfizetésekkel kívánta megjelentetni az erdélyi művelődés és irodalom még kiadatlan és értékes emlékeit. Célkitűzése, amellyel, hogy megmentse az elfelejtéstől az értékes régi iratokat az volt, hogy az erdélyi olvasóközönség elé példaként állítsa a művelődési élet egykori személyiségeinek erőfeszítéseit.

Öt év alatt egész tudományos intézmény munkáját végezte el, tizennégy ritkaságot jelentetett meg, köztük: Felsőcsernátoni Bod Péter önéletrajzát (1940), Lakatos István: Székelyudvarhely legrégebb leírását (1942), Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazását a két Homoród mellett (1942), Benkő József: Udvarhely megye leírását (1944), Füzéri György: Kolozsvár leírását 1734-ből (1944). Az „Erdélyi Ritkaságok” kötetek tudományos értékét az alapos bevezető tanulmányok és a szakszerű jegyzetapparátusok is növelték.

1940–1946 között Jancsó Elemér az Erdélyi Tudományos Intézet tanáráként, kutatójaként dolgozott. Számára ezek az évek elsősorban az anyagfelhalmozással, adatgyűjtéssel teltek el. 1946–1971 között a Bolyai, illetve a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet tanszékvezető professzoraként működött.

Jancsó Elemér tudományos munkásságának fő munkaterülete a felvilágosodás korának művelődéstörténeti és irodalmi kutatása volt.³ Ezen a területen nemzetközi viszonylatban is elismert szakemberként tartották számon. A felvilágosodás korával két irányban foglalkozott: egyrészt az erdélyi felvilágosodás ismeretlen dokumentumait gyűjtötte össze és dolgozta fel, másrészt a felvilágosodás legnagyobb íróinak, mint Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc válogatott műveit jelentette meg részletes bevezető tanulmányokkal.⁴ Ezirányú kutatói munkásságának legfőbb teljesítménye „Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai”-nak (Bukarest, 1955) összegyűjtése és közlése. Az 1793–1806 között működő akadémiai jellegű intézmény történetét, a magyar közművelődésben betöltött szerepét Jancsó Elemér terjedelmes bevezető tanulmányban dolgozta fel. Munkájának jelentőségét növeli az a tény, hogy az általa publikált dokumentumok egy része a háború alatt megsemmisült, s a korszakot kutató szakemberek eredeti hiányában ma már gyakran művére hivatkoznak.

Szívesen foglalkozott színháztörténelemmel: a kolozsvári magyar színház felvilágosodás és reformkori múltját kutatta, méltatva a színház korabeli szerepét a nyelvművelés, az előremutató társadalmi eszmék, a romantikus életérzés tömegélménnyé tételében.

Az egyetemi tanárkodása éveit munkaejének nagyobb részét a tanszék-szervező munka és az oktatás kötötte le. Egyetemi hallgatóit a középiskolai tanárképzésen kívül a tudományos kutatás megszerettetésére is nevelte. Egyébként a tanár és a tudósképzés egysége a kolozsvári egyetemen régi hagyomány volt.

Jancsó Elemér egyetemi munkásságának eredményességét tükrözik azok a doktori értekezések, szakdolgozatok, államvizsga-dolgozatok, amelyek az általa vezetett tanszéken készültek. Ezeknek többsége az erdélyi irodalom múltjával, jelenével, az erdélyi színházak történetével foglalkozik.

Jancsó Elemérnek még egy életre lett volna szüksége, hogy mindazt befejezze, amihez hozzáfogott. Sajnos befejezetlen maradt monográfiája a Kolozsvári Magyar Színház történeté-

² Turzai Mária: A Vásárhelyi Találkozó. Bukarest, 1977. 118. old.

³ Kántor Lajos–Láng Gusztáv: Romániai magyar irodalom 1944–1970. Bukarest, 1973. 67. old.

⁴ Vö.: Erdély a felvilágosodás századában. Kolozsvár, 1973: Erdélyi jakobinusok. Kolozsvár, 1947: A magyar irodalom a felvilágosodás korában. Kolozsvár, 1969.

ről, Kazinczy Ferenc életéről és munkásságáról. Nagy összefoglaló műve a romániai magyar irodalom történetéről sem készült el, de megjelent rész tanulmányai bizonyítják azt, hogy milyen alaposággal készült e feladatra.⁵

Szívügyének tekintette a kallódó erdélyi írói hagyatékok és magángyűjtemények megmentését. Irodalomszervező és intézményteremtő törekvései között szerepelt egy erdélyi magyar irodalmi múzeum megszervezése, de a mostoha politikai körülmények között ez se sikerült.

Saját könyvtárát és kéziratgyűjteményét azonban fokozatosan erdélyi irodalmi és művelődéstörténeti dokumentációs központtá fejlesztette. E sorok írója is tanúskodhat arról a szíves barátságról, amellyel a tudós professzor a hozzá forduló kutatókat fogadta, útbaigazítással ellátta, segítette őket.

Jancsó Elemér jelentősége többek között az a központi funkcionális szerep volt, amelyet közel fél évszázadon keresztül az erdélyi tudományos életben, oktatásban, közművelődésben betöltött.⁶ A tudományos kutatás szenvedélye mellett a mindenütt jelenvalóság, ahol irodalomtudományról szó esett, a tanítás, a népszerűsítés, a felvilágosítás mind jellemző vonásai voltak rendkívüli személyiségének.

Sebestyén Kálmán

Asztalos P. Kálmán emlékezete

Születésének századik évfordulóján

Tisztelegő sorokat szeretnék írni Kálmán bácsiról, a kedves, jó, öreg barátról, a honismereti mozgalom lelkes, önzetlen, önkéntes, fáradhatatlan munkásáról, aki nekem 1978. augusztus 8-án dedikált *Paraszt-ébredés* című verseskötetének bevezető hat sora között említi születési dátumát:

*Mit tehetek én arról, hogy engem
az Úr 1905. március 22. napján, – amikor
a golyák megérkeztek! – földszínre tett és
az Élet homlokán csókoltt,
Sorsuram meg kézen fogott...*

Kálmán bácsi – termelőszövetkezeti nyugdíjas (is) volt – mindhalálgig megmaradt hű palotainak, a község (a szülőfalu) krónikásának.

Alig múlt 22 éves, amikor a Szabad Szó Képes Világlapjában – nyomtatásban megjelent első verse; 34 esztendő, amikor szülőfalujának történetét a Csanád Vezér Nyomda kinyomtatta. Több újságnak írt cikkeket, két regényét is közzölték folytatásban. Lehetett volna hívatásos újságíró; hívták jó, biztos megélhetés reményében, „de a föld nem engedett”.

Találkozott József Attilával – szinte egykorúak voltak. Őt 20 nappal később tette az Úr – a föld színire.

Kálmán bácsi a Parasztszövetség révén ismerkedett meg Veres Péterrel, Sinka Istvánnal, Kovács Imrével – majd a későbbiekben Szabó Pállal és Erdei Ferencsel. Ők nagy hatással voltak rá, s alkotásaira, de a „mindent” Palota jelentette, s annak Kálmány Lajos, Kelemen László, földje, jeles és jeltelen lakói.

A 75. születésnap látogatásom alkalmából azt mondta „Nem szeretném újra kezdeni az életet. Kilenec éven át minden évben 5-6-7 hónapot kellett katonáskodnom, ha netán szükség lesz golyófogóra, hát ott legyek. 1944-ben, amikor megszöktem a háborúból (a dunántúli Vajtáról), itthon azt láttam, hogy a háború szele sok mindent elfújtt verejtékem gyümölcséből. De újra kezdtem az életet.”

⁵ Jancsó Elemér: Kortársaim. Tanulmányok, cikkek, portrék, bírálatok 1928–1971. Bukarest, 1976.

⁶ Jancsó Elemér élete során 102 önálló munkát írt és 779 írást közölt az időszaki sajtóban.